

МОНГОЛ ДАХЬ АРДЧИЛАЛ: ИРГЭНИЙ УЛС ТӨРИЙН ОРОЛЦОО БА ХЭВЛЭЛ МЭДЭЭЛЛИЙН ХЭРЭГСЛЭЛ

С.МӨНХБАТ

*Доктор, профессор, МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн эрхлэгч*

Д.БУМДАРЬ

*Доктор, дэд профессор, МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар,
Улс төр судлалын тэнхим*

Г.МЭНДХҮҮ

*Доктор, МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар,
Сэтгүүл зүй, олон нийттэй харилцах тэнхим*

Түлхүүр үг: иргэний улс төрийн оролцоо, оролцооны ардчилал, сонгогчдын улс төрийн үйл байдал, улс төрийн нам, сонгууль, сонгуулийн коммуникаци, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл (ОНМХ), телевиз, иргэний сэтгүүл зүй, цахим сэтгүүл зүй

Abstract; Discussing public issues openly and in participation of all, ancient Greeks and Romans engaged in the idea of direct democracy. One of the exemplary places of this type of democracy was the ancient Athens. In comparison, modern democratic nation states have adopted the representative form of democracy. Though it may be the best system in place thus far, representative democracy has its own weaknesses. For this reason, some scholars argue that direct democracy is a substitutive asset, which can reduce the weaknesses of representative democracy²⁵².

In direct democracy, issues are discussed openly by the participation of all in one place at the same time, allowing for the dissemination of information and the resulting conclusion and decisions to be fair and transparent. Similarly, modern day mass media makes this mode of discussion and decision making in politics more available and accessible to public. The main goal of direct democracy is to make the entire state (or government) policy and decision-making processes fair, transparent and inclusive of public opinion.

***

Ардчилал, ардчилсан нийгмийн үзэл санаа өнө эртний түүхийн улбаатай ч улс төр, нийгмийн хөгжлийн бодит байдал болж амьдралд бодитой хэрэгжиж эхэлсэн үе нь ХХ зуунтай холбоотой талаар олон судлаачид дүгнэн бичсэн нь буй. Харин Монголчууд бидний хувьд ардчилал дахь хүн төрөлхтний нийтлэг үнэт зүйлсийг бодит агуулгаар хэрэгжүүлэх боломж, бололцоо одоогоос 26 жилийн өмнө л нээгдсэн билээ.

1990 оны эхээр Монгол улсад өрнөсөн ардчилсан хувьсгал манай орны нийгэм, улс төр, эдийн засгийн амьдрал, ард түмний оюун санаа, сэтгэлгээнд эргэлтийн шинжтэй өөрчлөлтийг авч ирсэн билээ. Монгол улс ардчилалд шилжээд олон жилийн нүүрийг үзэхдээ улс төрийн ардчиллын зарчмууд, үнэт зүйлсийг өөрийн орны хөрсөнд нутагшуулан соёолуулах талаар бас чиг чамгүй ажил амжуулсныг тэмдэглэх хэрэгтэй²⁵³. Үнэхээр иргэний нийгмийн тогтолцоо, иргэдийн улс төрийн оролцоог хангах, эрх зүйт төрийн төлөвшүүлэх эхлэлийг тавих чигт шийдвэртэй алхамуудыг хийж чадсан юм. Монголчууд бид Ерөнхийлөгч, УИХ, Орон нутгийн иргэдийн хурлыг төлөөлөгчдөө сонгодог болов. Олон намын систем, сонгуульт ардчилал, парламентат ёс бодит биелэлээ олж олон ургальч үзэл дэлгэрэв. Иргэдээс улс төрийн дэглэм, систем, улс төрд хандах хандлага, чиг баримжаа өөрчлөгдөж Монголчуудын улс төрийн үйл байдал, оролцоонд гүнзгий өөрчлөлт орлоо. Иргэдийн улс төр, эдийн засгийн эрх, эрх чөлөөг бодитой олгох эрх зүй, нийгмийн орчин бүрэлдэв. Ийнхүү ардчилал Монголд бодитой болсон нь том ололт юм. Гэвч олсон энэхүү ололтоо баталгаажуулан бэхжүүлж, төлөвшүүлэх асуудал бидний өмнө том сорилтуудыг бий болгож байна. Иймд бид тэрхүү тулгарч буй олон сорилтуудыг энэхүү өгүүлэлдээ тодруулж гаргахыг эрмэлзсэнгүй. Тийм бололцоо ч хомс бөгөөд тусдаа өргөн хүрээг хамарсан судалгаа шаардах асуудал юм. Харин бид энэхүү өгүүлэлээрээ ардчиллын суурь болсон иргэдийн улс төрийн оролцоо, түүний хэрэгжилтийн байдал Монголд ямар байгааг тодруулах зорилго тавьсан болно.

²⁵² Macpherson C.B. The Real World of Democracy. Oxford: Oxford University Press 1966, Benjamin R. Barber. Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age. Berkeley. California University Press 1984

²⁵³ Ш.Содном, Ц.Ганболд, Ё.Довчин. Монгол дахь ардчилах үйл явц ба сонгууль. МУИС. Политологи сэтгүүл. №297 (50), УБ., 2009. 6 дахь тал.

Оролцооны ардчилал нь эртний Грек, Ромын үеэс улс төрийн амьдралд бодит биелэлээ олж хөгжсөн байдаг. Тухайлбал эртний Афинд шууд ардчилал хөгжиж байжээ. Хотын иргэд шууд оролцооны үндсэн дээр нийтийн өмнө тугамдаж буй асуудлаа шийддэг байсан бөгөөд аажмаар төлөөллийн ардчиллаар солигдсон юм. Эдүгээ дэлхий дахинд төлөөллийн ардчилал амжилттай хөгжиж байна. Харин сүүлийн жилүүдэд оролцооны ардчиллын талаар судлаачид нэлээдгүй ярьж, бичих боллоо. Аливаа зүйл төгс төгөлдөр байдаггүйн адилаар төлөөллийн ардчилал ч өөрийн гэсэн дутагдалтай талтай. Төлөөллийн ардчиллын дутагдалтай талыг нөхөх, саармагжуулах хэлбэр бол оролцооны ардчилал хэмээн судлаачид дүгнэдэг²⁵⁴.

Оролцооны ардчиллын онцлог нь иргэд аливаа асуудлыг шийдэхдээ нийтийн талбай, хурлын танхимд цугларч харилцан зөвшилцөн шийдвэр гаргадагт оршино. Ингэхдээ иргэд мэдээллээр сайн хангагдсан байх бөгөөд орчин үед цахим технологийг өргөн ашиглах болсон нь оролцооны ардчиллыг хөгжүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлж байна. Оролцооны ардчиллын гол зорилго нь төрийн бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргах бүхий л үйл явц ил тод байж иргэд үүнд нийтээрээ хяналт тавин оролцоход оршино. Ингэснээр төрд итгэх иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлэх замаар улс төр, нийгэм, эдийн засгийн тогтвортбайдлыг хангаж, аливаа бодлого, шийдвэрт олон түмний дэмжлэгийг бий болгоход чухал нөлөөтэй. Судлаач К.Макферсон оролцооны ардчиллыг шударга, ил тод, хүмүүнлэг нийгмийг цогцлуулахад онцгой ач холбогдолтой гэж үзсэн байдаг. Тэрээр нийгэмд шударга ёс тогтож, улс төрийн тогтолцоо төлөвших тусам оролцооны ардчиллыг шаарддаг гэж дүгнэжээ²⁵⁵.

Монголчуудын улс төрийн оролцооны үндсийг 1992 оны шинэ Үндсэн хууль баталгаажуулж өгсөн юм. Үндсэн хуулийн 1-р бүлгийн 3.1-д “Монгол улсад засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд байна. Монголын ард түмэн төрийн үйл хэрэгт шууд оролцож, мөн сонгож байгуулсан төрийн эрх барих төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан энэхүү эдэлнэ”²⁵⁶ гэж хуульчилсан нь улс төрийн эрх, эрх чөлөөгөө эдлэх өргөн боломжийг ард иргэдэд олгосон юм. Өөрөөр хэлбэл А.Линкольны хэлсэнчлэн “Ардчилал бол ард түмнээс байгуулагдсан, ард түмний төлөө, ард түмний өөрсдийнх нь засаг” гэсэн мэргэн үг Монголд бодит биелэлээ олох нөхцөл Үндсэн хуулийн хүрээнд бүрдсэн билээ.

Үндсэн хуулийн хүрээнд иргэдийн улс төрийн оролцоог хангах, улс төрийн эрх, эрх чөлөөгөө эдлэх боломжийг олгосон суурь зарчим, зохицуулалтууд өнөө хэр үйлчилж байгаагийн дотор дараах хоёр заалт хамгийн ач холбогдол бүхий суурь зохицуулалт болж байна. Үүнд, Үндсэн хуулийн 2-р бүлгийн 16.9-д Монгол улсын иргэд “шууд буюу төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан төрийн удирдах хэрэгт оролцох эрхтэй. Төрийн байгууллагад сонгох, сонгогдох эрхтэй. Сонгох эрхийг арван найман наснаас эдэлнэ. Сонгогдох насыг төрийн зохих байгууллага, албан тушаалд тавих шаардлагыг харгалзан хуулиар тогтооно”²⁵⁷, мөн хуулийн 16.10-т “нийгмийн болон өөрсдийн ашиг сонирхол, үзэл бодлын үүднээс нам, олон нийтийн бусад байгууллага байгуулах, сайн дураараа эвлэлдэн нэгдэх эрхтэй...Аль нэгэн нам, олон нийтийн бусад байгууллагад эвлэлдэн нэгдсэний төлөө болон гишүүний нь хувьд хүнийг ялгаварлан гадуурхах, хэмлэгдүүлэхийг хориглоно”²⁵⁸ гэж тус тус хуульчилсан Монголчуудын улс төрийн оролцооны эрх зүйн үндсийг бүрдүүлж өгсөн билээ.

Монгол улсад 1992 онд батлагдсан эдүгээ хүчин төгөлдөр мөрдөж буй Үндсэн хуулиас гадна Улс төрийн намын тухай хууль²⁵⁹ (1990), Сонгуулийн хууль²⁶⁰ (2015), Төрийн бус байгууллагын хууль²⁶¹ (1995), Ард нийтийн санал асуулгын хууль²⁶² (1995)-иудаар иргэдийн улс төрийн оролцооны эрх зүйн орчинг зохицуулж байна. Дээрх хууль, эрх зүйн баримт бичгүүдэд иргэдийн улс төрийн оролцооны конвенциаль буюу нийцтэй оролцооны үйл байдлыг дэмжиж харин неконвенциаль буюу нийцгүй оролцооны хэлбэрүүдийг хориглосон. Өнөөдөр Монголчуудын улс төрийн оролцооны хамгийн түгээмэл хэлбэрүүд дараах үйл ажиллагаагаар илэрч байна. Үүнд,

- Сонгуульд оролцож сонгож, сонгогдох
- Улс төрийн нам, эвсэл холбоо байгуулах, эвлэлдэн нэгдэх, гарах
- Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэлээр өөрийн үзэл бодол, саналаа чөлөөтэй илэрхийлэх
- Төрийн үйл хэрэгт биечлэн болон төлөөлсөн байгууллагаараа шууд ба дам оролцох
- Хуулийн хүрээнд жагсаал цуглаан зохион байгуулах, оролцох зэргээр улс төрийн оролцоогоор дамуулж улс төрийн эрхээ эдэлж байгаа билээ.

Гэвч бодит амьдралд дээрх үйл ажиллагаануудаар дамжуулан улс төрийн эрхээ эдлэх, оролцоогоо хангах байдал иргэд, сонгогчдын дунд нийгэм, эдийн засгийн олон талт хүчин зүйлсээс шалтгаалан харилцан адилгүй нөхцөл байдлыг бий болгож иргэдийн улс төрийн үндсэн эрхүүд зөрчигдөхөд хүрч байна. Үүнийг тодруулах үүднээс иргэд сонгогчдын дунд социологийн судалгаа хийж тэдний улс төрийн оролцооны түвшин, дүр

²⁵⁴ Macpherson C.B. The Real World of Democracy. Oxford: Oxford University Press 1966, Benjamin R. Barber. Strong Democracy: Participatory Politics for a New age. Berkeley. California University Press 1984

²⁵⁵ Macpherson C.B. The Real World of Democracy. Oxford: Oxford University Press 1966

²⁵⁶ Монгол улсын Үндсэн хууль. УБ., 1992

²⁵⁷ Монгол улсын Үндсэн хууль. УБ., 1992

²⁵⁸ Монгол улсын Үндсэн хууль. УБ., 1992

²⁵⁹ Улс төрийн намын тухай хууль. 1990

²⁶⁰ Сонгуулийн хууль. 2015

²⁶¹ Төрийн бус байгууллагын тухай хууль. 1990

²⁶² Ард нийтийн санал асуулгын тухай хууль. 1995

төрх, үндсэн хэлбэрүүдийг тодруулах замаар оролцооны чиг хандлагын өөрчлөлтийг гаргахыг эрмэлзсэн болно. Энэхүү судалгааг Монгол улсын нийт хүн амын 46%, сонгуулийн насанд хүрсэн сонгогчдын 47% төвлөрөн амьдардаг Улаанбаатар хотод явуулсан болно. Судалгааны түүврийг нас, хүйс, ажил мэргэжлийн ялгаатай байдлын төлөөлөх чадварыг жигд хангах замаар санамсаргүй түүвэрлэлтийн аргаар хийж явуулсан учраас судалгаанд оролцогчдын төлөөлөх чадвар өндөр байв. Судалгааны эх олонлог Улаанбаатар хотын Сонгино хайрхан, Баянгол, Чингэлтэй, Сүхбаатар, Хан-Уул, Баянзүрх дүүргүүдийн иргэд, сонгогчид юм.

Судалгаагаар бидний тодруулахыг зорьсон эхний асуудал бол иргэдийн улс төрийн оролцооны хэлбэр, чиг хандлагыг тодруулах явдал байв. Тэрээр “Нийгэм, улс төрийн амьдралд Та өөрийгөө ямар түвшинд оролцдог гэж дүгнэж байна вэ?”²⁶³ гэсэн асуултад судалгаанд оролцогчид дараах хариултыг өгсөн байна.

Хүснэгт.1

д.д	Хариулт	Хувь
1	Тогтмол оролцдог	8.7%
2	Заримдаа оролцдог	63.5%
3	Огт оролцдоггүй	20.1%
4	Хариулж мэдэхгүй	7.8%

Судалгааны дүнгээс үзэхэд Монголчуудын улс төрийн оролцоотөдийлөн сайнгүй байгаа дүн гарч байна. Иргэд өөрсдийнхөө улс төрийн оролцоог хүнийссэн байдлаар тайлбарлаж буй нь хамгийн их анхаарал татаж байна. Учир нь судалгааны дүнгээс харвал улс төрийн амьдралд хааяа нэг оролцдог гэж үзсэн иргэд нийт судалгаанд хамрагдагсадын 63.5% байгаа нь өндөр үзүүлэлт юм. Ингэж өөрийнхөө улс төрийн оролцоог үнэлж буй иргэдийн ихэнх нь дөрвөн жилд нэг болдог сонгууль, сонгуулийн оролцоогоор өөрийнхөө улс төрийн оролцоог дүгнэж байна. Сонгууль улс төрийн оролцооны түгээмэл хэлбэр мөн боловч зөвхөн сонгуулиар улс төрийн оролцоог ойлгож, хандах нь учир дутагдалтай билээ. Судалгаанд оролцогчдын 29% нь нийгэм, улс төрийн амьдралд огт оролцдоггүй эсвэл хариулж мэдэхгүй байгаа нь иргэдийн улс төрд хандах хандлага ямар доогуур түвшинд байгаа харуулж байна. Ингэж өөрсдийнхөө улс төрийн оролцоог сөргөөр үнэлж, дүгнэж буй хэсгийн санал бодолд нийгэм, ахуйн орчин, аж амьдралын байдал суурь нөлөө үзүүлж байгаа юм. Улс төрөөс иргэдийн амьдрал ахуйн хамаарал харьцангуй бага Өрнөдийн орнуудын сонгогчдын үйл байдалтай харьцуулахад ингэж улс төрөөс хүнийсэх болсон шалтгаан Монголчуудын хувьд өөр байгаа нь судалгааны явцад тодорсон юм. Чинээлэг дундаж давхарга нийгмийн олонхи болсон Өрнөдийн нийгэмд ямар нам, улс төрийн хүчин, улс төрч засгийн эрхэнд гарахаас хамаарч иргэдийнх нь амьдрал ахуйд хүчтэй савлалтыг бий болгодоггүй, улс төрийн бодлогын тогтвортой залгамж чанар хадгалагдаж байдаг нь иргэдийнх нь улс төрөөс хүнийсэх (хамааралгүй болох) үндсэн шалтгаан юм. Харин Монголд чинээлэг тогтвортой дундаж давхарга бүрэлдээгүй учраас иргэдийн аж амьдрал улс төрөөс хэтэрхий их хамааралтай байсаар л байна. Ийм байдал нь иргэдийн улс төрөөс хүнийсэх, улс төрийн нам, улс төрчдөд үл итгэх итгэлийг бий болгох шимтэй хөрс болсоор байгаа юм.

Судалгааны явцад бидний тодруулахыг эрмэлзсэн өөр нэг асуудал нь бол иргэдийн улс төрийн оролцоонд сөргөөр нөлөөлдөг хүчин зүйлсээс илүүтэй нийгэм, улс төрийн аливаа үйл ажиллагаанд оролцоход хүргэдэг нөлөөлөгч хүчин зүйлсийг олж тогтоох явдал байв. Үүнийг тодруулахын тулд бид Таныг өөрийн амьдарч буй хороо, дүүрэг болон улс төрийн нам, иргэний нийгмийн байгууллагын зүгээс зохион байгуулдаг аливаа үйл ажиллагаанд оролцоход хүргэдэг нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн нөлөөлөгч хүчин зүйлсийг юу вэ? гэсэн асуулт тавьж хариулт авсан юм. Судалгаанд оролцогчдын хариулсан байдлыг доорх хүснэгтээр харуулья²⁶⁴.

Хүснэгт.2

д.д	Нөлөөлөгч хүчин зүйлс	Хувь
1	Нийгмийн тулгамдаж буй асуудлууд (ажилгүйдэл, ядуурал)	40.4%
2	Хүний эрхийн зөрчил	6.8%
3	Улс төрийн оролцооны нээлттэй бус орчин	4.1%
4	Хувийн ашиг сонирхол	14.7%
5	Нийгмийн бухимдал, стресс	5.5%
6	Нийгмийн шударга бус байдал	16.4%
7	Төр, намд үл итгэх итгэл	3.8%
8	Бусад	8.2%

Судалгааны дээрх дүнгээс харахад иргэдийн нийгэм, улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцоход нөлөөлөгч суурь хүчин зүйл нийгмийн учир шалтгаантай байгаа нь нотлогдож байна. Өөрөөр хэлбэл судалгаанд оролцогчдын 60.4% нь өөрсдийн улс төрийн оролцооны үндсэн шалтгааныг нийгмийн хүчин зүйлстэй(ажилгүйдэл, ядуурал, нийгмийн стресс, нийгмийн шударга бус байдал гэх мэт) шууд холбон үзсэн байна.

²⁶³ Монголчуудын улс төрийн оролцоо, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн судалгаа. МУИС. УБ. 2015

²⁶⁴ Монголчуудын улс төрийн оролцоо, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн судалгаа. МУИС. УБ. 2015

Харин улс төрийн оролцооны ямар хэлбэрийг илүүтэй сонгож оролцдог вэ? гэсэн асуултад хариулсан дүн дараах байдлаар гарсан байна. Үүнд.

Хүснэгт. 3

д.д	Оролцооны хэлбэрүүд	Хувь
1	Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэлд ханддаг	30.9%
2	Төрийн байгууллагад ханддаг (утсаар, захидлаар, өргөдөл, гомдол, хэвлэлийн хурал гэх мэт)	43.8%
3	Жагсаал, цуглаанд оролцох хэлбэрээр	12.9%
4	Дээрх бүх хэлбэрээр	12.4%

Судалгааны дээрх бүгдээс харахад Монголчуудын улс төрийн оролцоондоо хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, захидал, харилцаа, хэвлэлийн хурал зэргийн өргөн ашигладаг болсон байна. 1990 оны эхээр ихэнхдээ жагсаал цуглаанд оролцох хэлбэрээр өөрсдийн улс төрийн оролцоогоо хангадаг байсан бол хэвлэл мэдээллийн орчин үеийн хөгжлийн ололт амжилтууд нийгмийн бүх салбарт тэр дундаа улс төрийн салбарт маш хүчтэй нөлөө үзүүлдэг хэрэгсэл болсон байна. Яг энэ асуудалтай уялдуулан бид дараагийн асуултаа улс төр ба хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн харилцан хамаарал, улс төрд медиа хэрэгслийн нөлөөлөх нөлөөллийг тодруулах зорилго тавьж дараах асуултыг асуусан юм. Та амьдарч буй хороо, дүүрэг, хот, улсын хэмжээний асуудлаарх мэдээллийг ямар сувгаар ихэвчлэн авдаг вэ?²⁶⁵ гэсэн асуултад дараах хариултуудыг өгсөн байна. Үүнд,

1. Хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр - 81%
2. Танил найзуудаас аман хэлбэрээр - 8.5%
3. Төрийн байгууллагын мэдээллээс - 5.1%
4. Төрийн бус байгууллагын мэдээллээс - 4.9%
5. Хариулаагүй - 1.7% тус тус үзсэн байна.

Эндээс үзэхэд иргэдийн мэдээллийг хүлээн авдаг хамгийн чухал хэрэгсэл бол хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл болж байна. Ийм байхаас ч өөр аргагүй юм. Нийгмийн тогтолцооны аясыг дагаад манай орны олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслүүдийн (ОНМХ) үйл ажиллагаанд зохих өөрчлөлт орсон нь иргэдийн улс төрийн оролцоог нэмэгдүүлэхэд чухал нөлөөг үзүүлж байгаа билээ.

1990-ээд оноос хойш ОНМХ нь нэг намын суртал ухуулгыг дамжуулагч биш, харин олон ургалч үзлийн гол индэр нь болж хувирсан байна. Жишээ нь, аливаа асуудлаар эсрэг тэсрэг байр суурь баримтлаж байгаа улстөрч, эдийн засагч гээд янз бүрийн ажил мэргэжлийн хүмүүсийг урьж, тэдний үзэл бодлыг уралдуулж, дүгнэлт хийх бололцоо олгодог хэлэлцүүлэг, мэтгэлцээн, ярилцлагын нэвтрүүлгийг телевизүүд хамгийн олон үзэгчтэй байдаг “оргил цаг”-аар нэвтрүүлж байна. Тухайлбал, МҮОНТВ-ийн “Эвлүүлэггүй яриа”, “Ярилцъя”, “De Facto”, “Нээлтэй хэлэлцүүлэг”, 25-р суваг телевизийн “Дуусдаггүй яриа”, С1 болон 2-р суваг телевизээр дамжуулдаг “Цензургүй яриа”, Монгол HD телевизийн “Нүүдэл шийдэл” зэрэг олон нэвтрүүлгийг энд дурьдаж болно.

Олон нийтийн статустай радио, телевиз байгаа эсэх нь ардчилсан орнуудын хувьд нэг чухал үзүүлэлт болдог. Байгуулагдсан цагаасаа хойш төрийн мэдэлд байсан Монголын Үндэсний Радио, Монголын Үндэсний Телевизийг 2005 онд “олон нийтийн” статустай болгосон юм. Монгол Улсын парламент 2005 оны нэгдүгээр сарын 27-нд Олон нийтийн радио телевизийн тухай хууль батлан, улмаар энэ хуулийг 2005 оны долоодугаар сарын 1-ний өдрөөс эхлэн хүчин төгөлдөр мөрдөж эхлэсэн. Ингэснээр үндэсний хэмжээнд нэвтрүүлгээ дамжуулдаг Монголын ууган радио, телевизийн үйл ажиллагаа, нийтлэл нэвтрүүлгийн бодлогод төрийн зүгээс ямар нэгэн нөлөө үзүүлэх эрсдэлийг багасгаж чадсан. Үндэсний хэмжээний радио, телевиз нь олон нийтийн статустай болсноор иргэд үг хэлэх, үзэл бодлоо илэрхийлэхэд таатай нөхцөлийг бүрдүүлсэн гэж үзэж болно.

Орчин үед олон нийт ОНМХ-д өөрийн санал санаачлагаар хандаж үзэл бодлоо илэрхийлэхээс гадна интернэтийн орчинд нийгмийн сүлжээгээр эсвэл блог нээж нийтлэл бичиж өөрийн байр сууриа илэрхийлэх нь түгээмэл байна. Жирийн иргэн шийдвэр гаргах түвшний албан тушаалтнуудад тодорхой хэмжээгээр нөлөөлөхийг хичээж байгаа энэ үзэгдлийг иргэний сэтгүүл зүй нэрлэдэг. Сэтгүүл зүй судлаач Л.Норовсүрэн “Иргэний сэтгүүл зүй нь интерактив сэтгүүл зүйн нэг хэлбэр бөгөөд амьдралын өөр өөр түвшний хүмүүсийг сонин сэтгүүлд өгүүлэл материал бичүүлэх, амьдралаас олж илрүүлсэн зүйлээ мэдээлэхэд өргөнөөр татан оролцуулдаг сэтгүүл зүйн үйл ажиллагаа юм” хэмээн тодорхойлжээ.²⁶⁶ Иргэний сэтгүүл зүйн сэдэв маш өргөн хүрээг хамардаг. Тэдгээрийн дотроос хүний эрх, эрх чөлөө хамгаалах, байгаль, экологийн асуудал, дэлхийн дулаарал, байгалийн гамшигт үзэгдлээс иргэдэд учирч болох аюулаас урьдчилан сэргийлэх, хор хөнөөлийг багасгах, нийгэмд шударга ёс тогтоож, ардчиллын зарчмыг хэрэгжүүлэх, авлигатай тэмцэх, жирийн иргэд, эмзэг бүлгийнхэнд тулгарч байгаа амьдралын бэрхшээлийг хөнгөлөх зэрэг асуудлаар төр засагт шахалт, шаардлага тавьсан асуудал хөндсөн нийтлэл сүүлийн жилүүдэд иргэдийн идэвх санаачлагыг өрнүүлэх, оролцоог нэмэгдүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлэх боллоо. Иргэдийн тодорхой хэсэг өөрсдийн аж

²⁶⁵ Монголчуудын улс төрийн оролцоо, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн судалгаа. МУИС. УБ. 2015

²⁶⁶ Л. Норовсүрэн. Иргэний нийгэм ба иргэний сэтгүүл зүй. УБ., 2011. МУИС-ийн ЭШБ. №12 (370) х.23

төрж байгаа хорооны нутаг дэвсгэрийг цэвэр тохилог байлгах асуудлыг хөндөж ОНМХ-д хандах, энэ тухай санал санаачлага цахим орчинд нийтлэх, улмаар холбогдох албан тушаалтны сонорт хүргэж байгаа үйл ажиллагаагээр энэ бүхэн илэрч байна.

Ардчилсан нийгэмд хүн бүр нийгмийн хөгжил дэвшлийн төлөө байр сууриа илэрхийлж, өөрийн итгэл үнэмшилээ хамгаалах, бусадтай санаа бодлоо хуваалцах эрхтэй. Энэ эрхээ эдлэх хамгийн түгээмэл хэлбэр бол ОНМХ-д шууд хандах, интернэтийн орчинд “иргэний сэтгүүл зүй”-г ашиглах явдал юм. Улстөрчид ч иргэний сэтгүүл зүйг ашиглаж өөрсдийн байр сууриа олон түмэнд хүргэх нь хамгийн тохиромжтой гэж үзэж байна. Харин хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр авч буй мэдээ, мэдээллийн үнэн бодитой байхын сацуу тэнцвэртэй байх явдал хамгийн чухал байдаг. Судалгааны явцад энэ талаар асууж тодруулахад дараах хариултуудыг өгсөн байна. Таны авч байгаа мэдээлэл үнэн бодит, тэнцвэртэй байж чаддаг уу?²⁶⁷

1. Үнэн бодитой гэж боддог	- 22.6%
2. Нягтлан шалгах шаардлагтай гэж боддог	- 65.6
3. Үнэн бодит байдалд ач холбогдол өгдөггүй	-11.8% тус тус хариулсан байна.

Үүнээс үзэхэд хэдийгээр хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл иргэдийн мэдээлэл авах хамгийн гол суваг болж чадаж буй боловч мэдээллийн үнэн бодит байдалд эргэлзэж буй байдал давамгайлж (65.6%) байна. Иргэд хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр авч буй мэдээллийнхээ үнэн бодит байдалд ийнхүү эргэлзэж буй нь нэг талаар олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн цацаж буй мэдээллийн тодорхой хэсэг нь зориудын шинжтэй, цаанаа тодорхой бодлого агуулсан байдагтай, нөгөө талаар иргэдийн мэдээллийг цензурдэх, шүүн тунгааж үнэн, худлыг ялгах чадвар сул байгаагаар шууд холбоотой гэж дүгнэж болохоор байгаа юм.

Судалгаагаар тодруулахыг зорьсон дараагийн асуудал бол иргэд улс төрийн оролцооны олон хэлбэрийг ашиглан өөрсдийн оролцоогоо нэмэгдүүлснээр төр засгийн хийгээд орон нутгийн түвшний шийдвэр гаргалтад нөлөөлж чадаж буй талаарх сэтгэл ханамжийг тандах явдал байв. Улс төрийн оролцооны олон талт хэлбэрийг ашиглаж оролцоогоо нэмэгдүүлснээр Та аливаа шийдвэр гаргалтад нөлөөлж чаддаг уу?²⁶⁸ гэсэн асуултад дараах хариултуудыг өгсөн байна. Үүнд,

1. Тийм. Оролцоогоо хангаж чадаж байна	- 13.8%
2. Үгүй.Оролцоогоо хангаж чадахгүй байна	- 22.2%
3. Хангалттай биш ч бодол саналаа илэрхийлж байх ёстой	- 63.0%
4. Хариулаагүй	- 1.0% тус тус

үзсэн байна.

Эндээс дүгнэхэд оролцоогоо хангаж чадахгүй байна, хангалттай биш гэж үзсэн респондентын жин 85.2% байгаа нь маш ноцтой асуудал юм. Хэдийгээр хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн нийгэм, улс төрд үзүүлэх нөлөө нэмэгдэж буй боловч иргэдийн дуу хоолойг төр засагт хүргэж бодлогод нөлөөлөх түвшинд хүрээгүй гэж иргэд үзсэн байна. Энэ нь нэг талдаа иргэдийн өдөр дутмын амьдрал, нийгмийн өмнө тулгамдсан олон асуудлыг төр шийдвэрлэх боломж хомс байгаагаас үүдсэн иргэдийн бухимдал, нөгөө талдаа тэрхүү нийгмийн бухимдлыг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг ашиглан намжаах гэсэн шийдвэр гаргагчдын бодлого, үйл ажиллагаатай холбоотой гэж үзэж болно.

ДҮГНЭЛТ

Монголын иргэд, сонгогчдын улс төрийн оролцооны хэлбэр, төлөв байдал, түүнд хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн үзүүлэх нөлөө 1990 оноос эрчимтэй нэмэгдэж ирсэн. Эдүгээ иргэдийн мэдээлэл авах, түгээх хэрэгцээ улам бүр өсөн нэмэгдэж тэр хэрээр хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээс нийгэм рүү чиглэсэн мэдээ, мэдээлэл, нэвтрүүлгийн бодлогод зохих ахиц, дэвшлүүд гарч хөгжсөөр байгаа билээ.

Мөн нийгмийн хөгжил, өөрчлөлтийг даган сонгогчдын улс төрийн ухамсар, үйл байдалд томоохон өөрчлөлтүүд гарчээ. Ийнхүү өөрчлөлт гарах үндсэн шалтгаан нь нийгмийн хөгжлийн суурь асуудлуудтай холбоотой ч ардчилал, тэр дундаа оролцооны ардчилал бидэнд ийм боломжийг олгож буй юм. Бидний хийсэн судалгаанаас дүгнэхэд Монголд улс төрийн оролцоо, оролцоот ардчиллын олон хэлбэрүүд нэгэнт бодит байдал болсон байна. Харин тэдгээрийг цаашид бэхжүүлж, хөгжүүлэх асуудал чухал байгаа нь харагдаж байна. Тиймээс иргэдийн улс төрийн оролцоог нэмэгдүүлэх, оролцоот ардчиллыг хөгжүүлэхэд дараах алхамуудыг хийх чухал ач холбогдолтой гэж дүгнэж буй болно. Үүнд,

- Нийгмийн өмнө тулгамдаж буй нийтлэг асуудлуудыг шийдвэрлэх гарцыг зөв тодорхойлсон бодлого гаргаж хэрэгжүүлэх
- Үндсэн хуулийн хэрэгжилтийг хангах, иргэдийн нийгмийн тэгш бус байдлыг халах
- Үндсэн хуулийн өөрчлөлтөөр орон нутаг, сум, хорооны тулгамдсан асуудлыг иргэд өөрсдөө хэлэлцэж шийдвэрлэдэг тогтолцоог бий болгох

²⁶⁷ Монголчуудын улс төрийн оролцоо, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн судалгаа. МУИС. УБ. 2015

²⁶⁸ Монголчуудын улс төрийн оролцоо, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн судалгаа. МУИС. УБ. 2015

- Хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслийн хараат бус байдал (улс төрчид, намууд, бизнесмэнүүдээс)-ыг хангах, эрх зүйн орчинг сайжруулах
- Мэдээллийн үнэн бодит байдалд хөндлөнгийн хараат бус байгууллага мониторинг хийж, хянадаг болох
- Иргэдийг үзэл бодол, намын харьяаллаар ялгаварлан гадуурхахыг таслан зогсоох
- Хүний эрхийн зөрчил (үг хэлэх, үзэл бодлоо илэрхийлэх, хэвлэн нийтлэх, жагсаал цуглаан хийх, аливаа байгууллагад элсэн орох, эвлэлдэн нэгдэх гэх мэт хүний үндсэн эрхүүд)- ийг бууруулах, таслан зогсооход төр, иргэний нийгмийн хамтын ажиллагаа, түншлэлийг өргөжүүлэн бэхжүүлэхээрэгт төр бодлогоор анхаарч ажиллах шаардлагтай байна.

Иргэд, сонгогчдын зүгээс ч үндсэн хуулиар олгогдсон эрхээ эдлэх, оролцоогоо нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн аливаа үйл ажиллагаанд хуулийн хүрээнд оролцож нийгмийн өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлэхэд анхаарах цаг болсон байна. судалгааны дүнгээс харахад Монголчуудын дийлэнх нь шаардлага гарвал нийгэм, улс төрийн аливаа үйл ажиллагаанд татагдан ордог байна. Энэхүү улс төрийн оролцооны албадлагын хэв маягаас идэвхтэй оролцооны хэв маяг руу шилжих явдал чухал байна. Хэрэв шилжиж чадвал оролцоот ардчиллыг Монголд хөгжүүлэх нөхцөл бүрдэнэ.

НОМ ЗҮЙ

1. Д.Лүндээжанцан. Эрх мэдэл ба ардчилал. УБ., 2015
2. А.Лийпхарт. Ардчиллын хэв загвар. Гучин зургаан орны төр засгийн хэлбэр ба илрэл. УБ., 2009
3. Монголын ардчиллын төлөвшил. Хамтын бүтээл. ШУА. ФСЭХ. УБ., 2011
4. Монголын нийгмийн өөрчлөлт. Хамтын бүтээл. ШУА.ФСЭХ.УБ., 2008
5. Ардчилал: асуудал, эрэл, шийдэл. Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ., 2012
6. Зулькафиль М. Сэтгүүл зүйн онолын үндэс. УБ.,
7. Зулькафиль М. Сэтгүүл зүйн тайлбар толь. УБ. 2005
8. Норовсүрэн Л. Иргэний сэтгүүл зүй. УБ., 2011
9. Мэндхүү Г., Өнөрсайхан Т. Мэргэжлийн телевиз. УБ.,2015
10. Монгол улсын Үндсэн хууль. УБ., 1992
11. Сонгуулийн хууль. УБ., 2015
12. Улс төрийн намын тухай хууль. 1990
13. Төрийн бус байгууллагын тухай хууль. 1995
14. Roskin C, Medeiros J. Political Science an Introduction. Pearson., 2012
15. Macpherson C.B. The Real World of Democracy. Oxford: Oxford University Press 1966
16. Benjamin R. Barber. Strong Democracy: Participatory Politics for a New age. Berkeley. California University Press 1984